

Wojciech Lis

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-9014-0749

Związek Polaków w Armenii „Polonia”

WPROWADZENIE

Losy narodu polskiego są zdeterminowane położeniem geopolitycznym pomiędzy Rosją i Niemcami. Terytorium zamieszkałe przez Polaków, zlokalizowane w samym środku Europy, stanowi swego rodzaju bufor pomiędzy Wschodem i Zachodem, a jednocześnie zwornik łączący kultury ukształtowane pod wpływem cywilizacji śródziemnomorskiej i cywilizacji turańskiej. Na przestrzeni dziejów przyszło za to płacić wysoką cenę, której elementem były masowe deportacje i zmuszanie do emigracji¹. Konieczność walki o swoją wolność i niezależność od innych państw wielokrotnie naruszających terytorium Polski spowodowała, że poza jej granicami znalazła się ogromna liczba Polaków, których potomkowie żyją na wszystkich kontynentach, niemal we wszystkich państwach świata. Jednym z obszarów ich osiedlania się było Zakaukazie, w tym również ziemie historycznej Armenii². Gdziekolwiek znaleźli się Polacy, odnajdywali się nawzajem

¹ W. Lis, *The Polish minority in Armenia*, „Studia Polonijne” 2019, t. 40, s. 47.

² Armenia właściwa swoim zasięgiem obejmuje nie tylko dzisiejszą Republikę Armenii (liczącą zaledwie 29 743 km²), lecz również tereny dzisiejszej wschodniej Turcji (Wyżynę Armeńską) po górny Eufkrat i wschodni kraniec gór Taurus, północną Mezopotamię (między jeziorami Urmia i Wan) oraz zachodni Azerbejdżan, a ściślej jego część leżącą w dzisiejszym Iranie. Współczesna Armenia to niewielkie państwo, stanowiące cień niegdyś potęgi,

i organizowali w stowarzyszeniach, które w większości przypadków noszą tę samą nazwę – „Polonia” – symbol miłości i tęsknoty za Ojczyzną³. Losy Polaków w Armenii, ich rola w historii i kulturze tego państwa, są bardzo słabo rozpoznane i udokumentowane, chociaż jest to jedna z najstarszych Polonii na świecie. Niniejsze opracowanie ma tę lukę wypełnić i przybliżyć sytuację osób polskiego pochodzenia zorganizowanych w ramach Związku Polaków w Armenii „Polonia”.

Armeńska Polonia należy do najmniej liczebnych ze wszystkich polskich diaspor. Według danych uzyskanych z Ambasady RP w Erywanu w Armenii mieszka 70 osób posiadających obywatelstwo polskie i około 220 deklarujących polskie pochodzenie⁴. Z informacji uzyskanych z Kancelarii Senatu RP wynika, że podczas spisu powszechnego przeprowadzonego w 2011 r. w Republice Armenii polskie pochodzenie zadeklarowały 124 osoby⁵. Liczby te mają jednak tylko charakter szacunkowy. Istnieje bowiem spora grupa, która ma świadomość polskiego pochodzenia, ale nie przywiązuje do tego wagi albo utożsamia się z narodem ormiańskim. Co więcej, dzisiejsza armeńska Polonia to w większości potomkowie rodzin mieszanych.

POLACY W ARMENII

Różnymi drogami Polacy docierali do Armenii, w różnych czasach, z różnych powodów tam zamieszkiwali, daleko od swojej Ojczyzny. Proces osiedlania się Polaków w tym kraju dzieli się na trzy etapy. Pierwsza fala – to druga połowa XIX w. Polacy służyli w carskiej armii, brali udział w akcjach wojennych Rosji na Kaukazie i w Turcji. Żenili się z miejscowymi

rozciągającej się od Morza Kaspijskiego po Morze Śródziemne, od gór Kaukazu po Azję Mniejszą. Armenia kojarzona jest przeważnie ze Związkiem Radzieckim, z posowiecką biedą i tragicznym trzęsieniem ziemi, które w 1988 r. pochłonęło blisko 25 tys. ofiar.

³ A. Kuźmińska, *Gdzie zgoda, tam zwycięstwo*, „Póki My Żyjemy” 2016, nr 3–4, s. 4.

⁴ Informacja przekazana przez Ambasadę RP w Erywanu z dnia 20 lutego 2019 r., w posiadaniu autora.

⁵ Informacja przekazana przez Kancelarię Senatu RP z dnia 1 marca 2019 r., w posiadaniu autora.

ormiańskimi dziewczętami. Wielu z nich podczas ludobójstwa Ormian w 1915 r. uciekło z Turcji do Armenii Wschodniej, która znajdowała się pod protektoratem Rosji. Druga fala – to zesłańcy, uczestnicy ruchów narodowyzwoleńczych. Warto dodać, że po powstaniu styczniowym 1863 r. oprócz Syberii miejscem zsyłek był także Kaukaz. Trzecia fala emigracji polskiej – to ostatni rozbiór Polski dokonany w 1939 r. przez ZSRR i Niemcy. Część osób zesłanych na Syberię i do Kazachstanu po wojnie przeniosła się później do klimatycznie lepszej Armenii. Oprócz tego znalazła się tam znaczna liczba Polaków ewakuowanych podczas II wojny światowej ze Lwowa, Brześcia i innych miast Ukrainy Zachodniej. Po zakończeniu wojny do Armenii z różnych republik radzieckich przyjeżdżało wielu fachowców ożenionych z Polkami. Ostatnio z emigracji zarobkowej lat 80. i 90. XX w. wracają Ormianie również z polskimi żonami⁶. Wszyscy nadają środowisku polonijnemu charakterystyczne oblicze, dzięki któremu wśród innych podobnych stowarzyszeń mniejszości narodowych ma ono opinię najlepiej zorganizowanego i najlepiej widocznego⁷.

Armenia jest państwem niemal jednorodnym etnicznie i religijnie, w którym 95% populacji stanowią będący chrześcijanami Ormianie. Pozostałe 5% mieszkańców to przedstawiciele mniejszości narodowościowych: Asyryjczycy, Azerowie, Bałkarzy, Białorusini, Grecy, Gruzini, Jezydzi, Kurdowie, Mordwini, Niemcy, Polacy, Rosjanie, Tatarzy, Ukraińcy, Żydzi. Mniejszość polska jest wśród nich jedną z najlepiej zorganizowanych i najbardziej aktywnych, mimo że w Armenii nie ma i nigdy nie było typowych skupisk Polaków. Ludność polska jest mocno rozproszona. Polacy i osoby polskiego pochodzenia mieszkają głównie w Erywaniu, ale także w Giumri, Spitaku, Wanadzorze, Stepanawanie, Asztaraku, Armawirze, Abowianie, Hrazdanie i Eczmiadzynie⁸. 2 marca 2000 r. odbył się Zjazd Organizacji Mniejszości Narodowych, który podjął decyzję o utworzeniu Rady Koordynacyjnej do spraw Mniejszości przy Prezydencie Republiki Armenii, która stanowi platformę współpracy oraz rozdysponowywania środków

⁶ Szerzej o historii osadnictwa polskiego w Armenii zob. W. Lis, *The Polish minority...*, s. 48 i n.

⁷ K. Bogucka, *Głos spod Araratu*, „Póki My Żyjemy” 2003, nr 2, s. 6.

⁸ A. Kuźmińska, *Gdzie zgoda...*, s. 6.

finansowych przekazywanych przez państwo na działalność organizacji mniejszości narodowych.

POWSTANIE „POLONII”

Rozpad ZSRR i stopniowa demokratyzacja Armenii w latach 90. spowodowały odradzanie się świadomości narodowej wśród mieszkających tam przedstawicieli innych narodowości, które zaczęły się organizować.

W 1995 r. nieduża grupa osób posiadających polskie pochodzenie żyjących w Armenii zdecydowała się zorganizować we wspólnotę, która połączyłaby ludzi polskiego pochodzenia chętnych przybliżyć się do swojej historii, kultury, religii przodków, poznać swoją historyczną Ojczyznę, współczesne życie, tradycje i obyczaje jej mieszkańców. W pierwszej grupie osób posiadających polskie pochodzenie żyjących w Armenii, którzy postanowili sformalizować współpracę, było około 60 osób, które wcześniej dobrze się znały i kontaktowały ze sobą⁹. Szczególną rolę odegrała tu Pani Profesor Maria Filina, która stała na czele społeczno-kulturalnej organizacji „Polonia” w Tbilisi. We wrześniu 1995 r. przyjechała do Erywanu na konferencję naukową. W Erywanu w domu swojej krewnej Ekateriny Isahakyan spotkała się z kilkoma znajomymi i zaproponowała założenie w Armenii podobnej organizacji, która skupiłaby rozproszoną dotychczas Polonię zamieszkałą w Armenii we wspólnym działaniu na rzecz odrodzenia tożsamości narodowej. Pierwsze spotkanie grupy inicjatywnej, w którym wzięło udział około 30 osób, odbyło się w siedzibie Związku Artystów w Erywanu w zimie 1995 r., później spotykano się w siedzibie Stowarzyszenia Mniejszości Narodowych w Erywanu¹⁰. 12 marca 1996 r. w Ministerstwie Sprawiedliwości Republiki Armenii oficjalnie zarejestro-

⁹ Taż, *Polska diaspora we współczesnej Armenii*, [w:] *Polacy w Armenii*, red. E. Walewander, Lublin 2000, s. 257.

¹⁰ Informacja uzyskana od Pani Ekateriny Isahakyan w trakcie rozmowy w marcu 2019 r. w Erywanu. Ujawnienie odrębności narodowej i uczestnictwo w organizacji polonijnej podyktowane było przede wszystkim potrzebą podkreślenia związków z Ojczyzną przodków, a nie z Rosją, w konsekwencji określenia swojej tożsamości narodowej, A. Chodubski, *Z dziejów kontaktów polsko-ormiańskich*, [w:] *Polacy w Armenii...*, s. 58.

wano Związek Polaków w Armenii „Polonia”. Pierwszym prezesem nowo powstałej organizacji jednogłośnie została wybrana Ekaterina Isahakyan (lekarz radiolog), której rodowód wywodzi się z gruzińskiej gałęzi rodziny Zawadów, osiadłej w Gruzji od XIX w. Do głównych zadań „Polonii” zaliczono: zachowanie tożsamości narodowej, upowszechnianie języka i kultury polskiej oraz informacji o sobie w mass mediach. W Armenii wtedy jeszcze nie było polskiej ambasady. Problemami mieszkających tam osób mających polskie pochodzenie zajmowała się Ambasada RP w Moskwie¹¹. Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Polską a Armenią zostały nawiązane 26 lutego 1992 r. jednakże Ambasada RP w Erywaniu została otworzona dopiero w 2000 r. Funkcje ambasadorów pełnili kolejno: Piotr Iwaszkiewicz (2000–2003), Wiktor Ross (2003–2004), Tomasz Knothe (2004–2009), Zdzisław Raczyński (2009–2014), Jerzy Marek Nowakowski (2014–2017), Paweł Cieplak (2018–2023), a od 28 czerwca 2023 r. Piotr Skwieciński.

W 1996 r. funkcję prezesa „Polonii” objęła Ała Kuźmińska¹², która pełniła ją do 2017 r. To jej „Polonia” zawdzięcza okrzepnięcie, włączenie się w działalność armeńskich stowarzyszeń mniejszości narodowych oraz organizacji polonijnych, dynamiczny rozwój mniejszości polskiej w Armenii. Dzięki niezwyklej charyzmie, niespożytej energii, osobistym kontaktom, bezgranicznemu oddaniu się sprawie i konsekwencji działania udało się jej skonsolidować środowisko polskie oraz stworzyć prężną organizację prowadzącą szeroko zakrojoną działalność kulturalną i edukacyjną. W 2008 r. przy wsparciu Ambasady RP w Erywaniu otworzyła w Giumri (ul. Manushyan 4, prowincja Szirak, północna Armenia) Filię Związku Polaków w Armenii „Polonia”, która połączyła ludzi polskiego pochodzenia w tamtym regionie i jednocześnie zaznajamia miejscową ludność z językiem, historią kulturą i tradycjami polskimi. Na jej czele stanęła Liana Harutyunyan (prywatny przedsiębiorca), która zorganizowała w Giumri prężnie działający ośrodek

¹¹ A. Kuźmińska, *Dziesięć lat – to mało czy dużo?*, „Póki My Żyjemy” 2006, nr 2, s. 4.

¹² Ała Kuźmińska – filolog, członek korespondent Akademii Nauk Pedagogicznych i Socjalnych w Moskwie, lektor Erywańskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego im. W. J. Briusowa, odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej.

polonijny¹³. 19 listopada 2017 r. Liana Harutyunyan została wybrana na prezesa „Polonii”, natomiast dotychczasowa prezes otrzymała tytuł Prezesa Honorowego Związku Polaków w Armenii „Polonia”¹⁴. Nowa prezes nie ma polskich korzeni, jest Ormianką, ale utożsamia się z narodem polskim. Zna Polskę i mentalność Polaków, ponieważ przez wiele lat mieszkała i uczyła się w Polsce. Jak podkreśla, nie wyrzekając się swoich ormiańskich korzeni, jest dumna z posiadania obywatelstwa polskiego¹⁵.

Na marginesie należy dodać, że „Polonia” jest największą, ale nie jedyną organizacją polonijną istniejącą w Armenii. Oprócz niej funkcjonują jeszcze dwie inne organizacje polonijne skupiające osoby polskiego pochodzenia oraz osoby związane z Polską, mianowicie działająca od 2013 r. w Giumri Współpraca Polaków „Dom Polski” (Arytom Karłowicz, Karen Karłowicz) oraz działająca od 2014 r. w Erywaniu „Polska Rodzina” (Marzena Kurach-Aghamiryan, Joanna Yericyan).

DZIAŁALNOŚĆ „POLONII”

„Polonia” jest organizacją dynamiczną, dobrze zorganizowaną, otwartą na nowe osoby i współczesne wyzwania. To sprawiło, że nie jest jakąś sentymentalną grupą osób, skoncentrowaną wyłącznie na przeszłości, ale organizacją żywą, która jednoczy nie tylko osoby mające polskie pochodzenie, lecz także wszystkich zainteresowanych Polską, jej historią, kulturą i tradycjami, których można nazwać przyjaciółmi „Polonii”. Zdolność przyciągania nowych członków niewątpliwie wpływa na skład „Polonii”, ale też świadczy o jej żywotności, umiejętności dostosowywania się do zmieniających się warunków, zdeteterminowanych głównie zmianą pokoleniową i w konsekwencji narodowościową, oraz odpowiadania na nowe potrzeby.

¹³ A. Wasilczuk, „Polonia” w Giumri ma własną siedzibę, „Póki My Żyjemy” 2017, nr 3–4, s. 16.

¹⁴ Ałła Kuźmińska zmarła 26 grudnia 2021 r. w wieku 94 lat, *Odeszła Ałła Kuźmińska – Honorowa Prezes Związku Polaków w Armenii*, http://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=18496%2F&fbclid=IwAR2ocvuBsODQcd_rKDmI7BTWT-3t8r9P06i_5c_12S7gOZA-bPtMK38mKaKc (dostęp online: 1 marca 2022).

¹⁵ L. Harutyunyan, *Z życia „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2017, nr 3–4, s. 6.

Członkowie „Polonii” regularnie się spotykają, organizują obchody polskich świąt państwowych i religijnych, na które zapraszani są także przedstawiciele Ambasady RP w Erywanu i innych organizacji zrzeszających mniejszości narodowe oraz osoby uczęszczające na lekcje języka polskiego. To pomaga zachować tożsamość narodową, daje poczucie wspólnoty i jedności z Ojczyzną, a także pozwala promować Polskę oraz to wszystko, co jest z nią związane. Stąd wszelkie spotkania i wydarzenia kulturalne przygotowywane są nie tylko z myślą o jej członkach, ale również z pożytkiem dla miejscowego środowiska, bardzo życzliwego wobec mniejszości polskiej. Wynika to nie tylko z otwartości Ormian na inne kultury, ale także z podobieństwa historii, co pozwoliło osobom mającym polskie pochodzenie zachować swoją tożsamość, a jednocześnie odnaleźć w Armenii nową ojczyznę.

Wszystkie osoby polskiego pochodzenia, które mieszkają w Armenii, niosą w sobie jednocześnie dwie kultury – polską i ormiańską. Obie te kultury są bardzo głębokie. Widocznie ta głębia sprawia, że i Polacy, i Ormianie są bardziej konserwatywni. Dobrze, że w przypadku polskiej i ormiańskiej kultury nie ma wewnętrznych sprzeczności i antagonizmów. Nie krzyżują się one, a wręcz uzupełniają się nawzajem, tworząc w ten sposób większe duchowe bogactwo¹⁶.

Działalność „Polonii” od samego początku, chociaż ukierunkowana na kultywowanie polskości, realizowała związane z tym zadania w duchu ogromnego szacunku dla kultury ormiańskiej. Bardzo trafnie ujęła to Ałła Kuźmińska w okolicznościowej wypowiedzi z okazji 15-lecia istnienia „Polonii” w dniu 9 maja 2011 r., w której podkreśliła, że „Zawsze staraliśmy się poprzez naszą działalność i pracę pokazać, że we wszelkich okolicznościach naszego nielekkiego życia jesteśmy godnymi przedstawicielami państwa, które nas przyjęło, w którym mieszkamy, a jednocześnie zasłużenie nosimy dumne imię Polaka”¹⁷.

¹⁶ Rozmowa z Kristiną Yeremyan, *Związek Polaków w Armenii, „Póki My Żyjemy”* 2016, nr 3–4, s. 13.

¹⁷ *Polskie ślady 7: Związek Polaków w Armenii „Polonia”*, <http://lehastan.am/?p=539> (dostęp online: 26 lutego 2019.).

Od 27 marca 2018 r. siedziba „Polonii” znajduje się w kilkupokojowym mieszkaniu znajdującym się na parterze budynku zlokalizowanego w centrum Erywania (ul. Tumaniana 28/20, m. 51B). Siedziba „Polonii” jest miejscem lubianym przez ludzi, do którego chętnie przychodzą, żeby spotkać się, porozmawiać, spędzić czas pośród znajomych. Drzwi „Polonii” są zawsze otwarte dla wszystkich. Zwyczajem stało się już, że Polacy przyjeżdżający do Armenii odwiedzają „Polonię”, by zobaczyć ów fenomen, doświadczyć wspólnoty z rodakami rozsianymi po świecie. Wielu z nich pozostawia książki, które rozbudowują całkiem spory księgozbiór, co ułatwia chętnym naukę języka polskiego. Należy jednak podkreślić, że warunki lokalowe są poważnym problemem. Siedziba „Polonii” jest najmowana i co kilka lat zmieniana. Brakuje odrębnego przystosowanego do rzeczywistych potrzeb własnego budynku, w którym można by zorganizować Polskie Centrum Kulturalne z prawdziwego zdarzenia, stanowiące wizytówkę Polski w Armenii, promieniującą polskością i propagującą polskość. Taki obiekt nie tylko stworzyłby nowe możliwości rozwoju, ale także zwiększyłby prestiż Polski.

W „Polonii” pierwotnie działało kilka sekcji: kulturalna, naukowa, medyczna, socjalna, grupa młodzieżowa „Młoda Polonia” oraz „Klub Seniora”¹⁸. Sekcja Kulturalna organizowała uroczystości poświęcone rocznicom narodowym i świętom religijnym, wieczory tematyczne, cykle wykładów poświęconych znanym Polakom, pokazy filmów połączone z lekcjami języka polskiego, konkursy plastyczne, spotkania związane z polskimi tradycjami i obyczajami, kierowała pracą chóru, prowadziła działalność Uniwersytetu Polskiej Kultury. Do zadań Sekcji Naukowej należało organizowanie szkoły niedzielnej dla dzieci, prowadzenie kursów języka polskiego dla dorosłych, prowadzenie lektoratu języka polskiego na Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym im. W. J. Briusowa, przygotowywanie warsztatów języka polskiego i kulturalnych dla dzieci, które wyjeżdżały na letnie kolonie do Polski. Sekcja Medyczna prowadziła okresowe badania członków „Polonii”, sprawowała stałą opiekę medyczną nad członkami „Polonii”, kupowała lekarstwa i dostarczała je osobom potrzebującym. Sekcja Socjalna odpowiadała za realizację zadań o charakterze charytatywnym,

¹⁸ A. Kuźmińska, *Dziesięć lat...*, s. 7.

udzielała pomocy w formie jednorazowych zapomóg, pomocy rzeczowej dla najbardziej potrzebujących członków „Polonii”, przygotowywała świąteczne prezenty dla dzieci i młodzieży¹⁹. Organizacja stale ewoluuje, zmiany są rzeczą całkowicie normalną. Zmienia się bowiem struktura członków „Polonii” pod względem wieku i pochodzenia, a w konsekwencji oczekiwań i potrzeb. Zmiany są więc nieuniknione, pozwalają tchnąć nowego ducha, pobudzić aktywność, dostosować charakter i formy działania do nowych warunków, nie zatracając przy tym tego, co stanowi istotę i cel organizacji.

Dumą „Polonii” jest utworzony w 2002 r. chór dziecięcy „Gwiazdeczka”. Swoje istnienie i prężną działalność zawdzięcza przede wszystkim Anahit Melkonyan, Lianie Pirumowej oraz Anahit Ter-Meliksetyan. Chór występuje w ludowych strojach krakowskich, które pierwotnie przygotowali członkowie „Polonii” z ogromnym mistrzostwem i dbałością o szczegóły²⁰. Dopiero z czasem przy pomocy Ambasady RP w Erywaniu chór został wyposażony w oryginalne stroje krakowskie dostarczone z Polski. Z początku uatrakcyjniał polonijne spotkania, z czasem stał się uczestnikiem, bez którego nie odbywa się żadna oficjalna uroczystość. Od początku swego istnienia chór „Gwiazdeczka” bierze udział w organizowanym corocznie Festiwalu Mniejszości Narodowych w Armenii, w uroczystościach związanych z polskimi rocznicami historycznymi, świętami religijnymi, oficjalnymi ceremoniami związanymi z funkcjonowaniem Ambasady RP w Erywaniu. W repertuarze chóru są pieśni narodowe, religijne, ludowe, rozrywkowe oraz piosenki dziecięce, zarówno polskie, jak i ormiańskie²¹.

„Polonia” posiada swój hymn (patrz niżej). Słowa hymnu napisała Anahit Hakopyan, a muzykę skomponowała Liana Pirumowa. Hymn wyraża tęsknotę za historyczną Ojczyzną, stanowiącą dla wielu niespełnione marzenie²². Po raz pierwszy został wykonany przez chór dziecięcy „Gwiazdeczka” podczas uroczystych obchodów Narodowego Święta Niepodległości 11 listopada 2004 r.²³

¹⁹ Tamże, s. 7–8.

²⁰ A. Hakopyan, *Polonijny chór „Gwiazdeczka”*, „Póki My Żyjemy” 2006, nr 2, s. 29.

²¹ A. Kuźmińska, *Dziesięć lat...*, s. 7.

²² Taż, *Dzień Niepodległości w „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4, s. 16–17.

²³ *Hymn „Polonii” ormiańskiej*, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4, s. 18–19.

Hymn "Polonii" ormiańskiej

sl.: A. Hakopian

muz.: L. Pirumowa

Moderato *mf*

Mo - ja Po - lo - ni - o, Oj - czyz - na mo - ja
 W to - bie oj - czy - sty dom i wto - bie po - lska
 Mo - ja Po - lo - ni - o, Oj - czyz - ny mo - jej
 Brzmi zaw - sze we mnie Me - lo - dia po - lo -

6

ma - la Wy - spa je - steś ma Tu sły - szę mi - ly śpiew...
 mo - wa Dzie - kiza mi - łośń twą I gor - li - wość serc...
 cza - stko, Pol - skości zró - dło I śpie - wny je - zyk ten...
 ne - za Wnim oj - ców na - szych duch I wnim pol - ska du - szal...

11 Moderato

Wser - cu pięk - nych bib - lij - nych gór.

(♩) 11 x

15

Po - ród wiecz - nych chacz - ka - rów tych

The image shows a musical score for two songs. The first system (measures 20-24) is for 'Hymn Ormiański' with lyrics in Polish: 'Jak czę - sto mi się śni mych oj - ców dom, Mój da -'. The second system (measures 25-29) is for 'Hymn Armiański' with lyrics in Polish: 'le - ki kraj.' Both systems include a vocal line and a piano accompaniment. The score is in G major and 3/4 time.

muz.: Liana Pirumowa
 sł.: Anahit Hakopian

муз. Лианы Пирумовой
 сл. Анаит Ахоян

HYMN ORMIANSKIEJ „POLONII”

ГИМН АРМЯНСКОЙ «ПОЛОНИИ»

Moja Polonio,
 Ojczyzna moja mała,
 Wyspą jesteś mą -
 Tu słyszę miły śpiew...
 W tobie - ojczysty dom
 I w tobie - polska mowa.
 Dzięki za miłość twą
 I gorliwość serc!

Моя Полония,
 Ты - маленькая родина,
 Ты - островок мечты,
 Здесь слышу милый спев...
 В тебе - родимый дом,
 В тебе - могучесть слова.
 Спасибо за любовь
 И за тепло сердец!

W sercu pięknych biblijnych gór,
 Pośród wiecznych chaczkarów tych
 Jak często śni mi się
 Mych ojców dom,
 Mój daleki kraj.

В сердце чудных библейских гор,
 Среди вечных чачкаров тех
 Как часто снится мне
 Мой отчий дом,
 Мой далекый край.

Moja Polonio,
 Ojczyzny mojej cząstko,
 Polskości źródło
 I śpiewny język ten...
 Brzmi we mnie zawsze
 Melodia poloneza -
 W niej - ojców naszych duch
 I w niej - polska dusza!..

Моя Полония,
 Ты часть моей Отчизны,
 Певучесть языка
 И польскости родник.
 Звучит во мне всегда
 Мелодия полонеза...
 В ней - дух наших отцов,
 В ней - польская душа!..

Działalność „Polonii” jest możliwa dzięki pomocy finansowej udzielanej przez rządy Armenii i Polski. Od rządu Armenii „Polonia” co roku otrzymuje wsparcie finansowe na bieżącą działalność z tytułu posiadania statusu mniejszości narodowej oraz wsparcie na wydawanie czasopisma „Póki My Żyjemy” – Kwartalnika Związku Polaków w Armenii „Polonia”. Poza tym „Polonia” otrzymuje dofinansowanie niektórych wydarzeń kulturalnych, lecz tego rodzaju wsparcie nie ma już charakteru systemowego, czyli regularnego. Do tego dochodzą środki pozyskiwane z dotacji rządowych na realizację konkretnych projektów, których wysokość jest uzależniona od wielkości budżetowych projektu i możliwości finansowych rządu Armenii. Środki finansowe przyznawane przez rząd polski przekazywane są za pośrednictwem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” dwa razy w roku. Środki te przeznaczone są na pokrywanie wydatków związanych z utrzymaniem siedziby organizacji oraz wydawaniem czasopisma „Póki My Żyjemy”²⁴.

JĘZYK POLSKI

Polacy mieszkający w Armenii i osoby posiadające polskie pochodzenie nie mieli możliwości posługiwania się językiem polskim i w konsekwencji zachowania go. Było to spowodowane brakiem zwartych skupisk Polaków, życiem w rozproszeniu w różnych oddalonych od siebie miejscowościach. Poza tym w Armenii nie było także katolickiej wspólnoty kościelnej, która mogłaby być czynnikiem integrującym i podtrzymującym znajomość języka polskiego. Kościół katolicki dla Polaków mieszkających poza Ojczyzną pełni bowiem nie tylko rolę religijną, ale także integrującą, kulturotwórczą, oświatową, przyczynia się do kształtowania i utrzymywania świadomości narodowej, pozwala na zachowanie więzi z Ojczyzną przodków, słowem – stanowi ostoję polskości²⁵. Wielu Polaków mieszkających w Armenii i wiele osób mających polskie pochodzenie zatraciło więc znajomość języ-

²⁴ W. Lis, *The Polish minority...*, s. 54–55.

²⁵ Tamże, s. 53.

ka polskiego. Blisko 90% członków „Polonii” nie znało języka polskiego²⁶. Niektórzy z nich nauczyli się języka swoich przodków wtórnie, pracując w Polsce w latach 80. i 90. XX w. Dzieci z tych rodzin, zwłaszcza te, które w Polsce uczęszczały do szkół, znają język polski znakomicie i okazują ogromne przywiązanie do polskości. W swoich ormiańskich lub rosyjskich szkołach, w których się uczą, oraz w środowiskach rodzinnych są prawdziwymi „ambasadorami polskości”²⁷.

Wobec tego od początku swego istnienia „Polonia” kładzie szczególny nacisk na odrodzenie języka polskiego wśród swoich członków i organizuje lekcje języka polskiego na wszystkich poziomach zaawansowania. Język jest bowiem wyznacznikiem przynależności do narodu, źródłem tożsamości narodowej, strażnikiem pamięci historycznej, nośnikiem kultury pielęgnowanej, rozwijanej i przekazywanej z pokolenia na pokolenie, w której ujawniają się cechy narodowe, sposób myślenia, mentalność narodowa. „Język jest najmocniejszym i najbardziej pojemnym rodzajem więzi, łączącym w jedną, historyczną, a zarazem i żywą całość, przyszłe pokolenia ze zmarłymi i żyjącymi. Język nie tylko wyraża życie i żywotność narodu, ale sam w sobie jest życiem. W chwili jego unicestwienia umiera naród”²⁸. Można powiedzieć, że naród żyje, póki żyje jego język, kultura, tradycje, a także pamięć historyczna. To za sprawą wspólnego języka ludzie, którzy żyją w różnych częściach świata, należą do różnych środowisk czy pokoleń, mają świadomość przynależności do jednej wspólnoty. Język ojczysty to język, w którym zlewają się doświadczenia życia codziennego, wzloty i upadki, osiągnięcia i porażki, zwycięstwa i klęski²⁹.

Lekcje języka polskiego odbywają się w siedzibie „Polonii” w Erywaniu oraz w Giumri w kilku grupach w zależności od poziomu zaawansowania. Na początku języka polskiego uczyła członkini „Polonii” Felicja Mołczanowa. Od 2001 r. w Erywaniu pracują nauczyciele języka polskiego delegowani przez Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, obecnie przez

²⁶ A. Kuźmińska, *Dziesięć lat...*, s. 6.

²⁷ K. Bogucka, *Głos spod Araratu...*, s. 5.

²⁸ A. Kuźmińska, *Uczymy się przez całe życie...*, „Póki My Żyjemy” 2003, nr 2, s. 7.

²⁹ A. Kuźmińska, *IV Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy*, „Póki My Żyjemy” 2012, nr 3, s. 21.

Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą. Pierwszym nauczycielem z Polski był Tomasz Musielski z Poznania, zaraz po nim przyjechała Dominika Izdebska z Krakowa. Po nich kolejno przyjeżdżali: na rok szkolny 2002–2003 Aleksandra Majdzińska i Jadwiga Kozłowska, w 2004 r. Anna Mysik (przebywała w Armenii do 2010 r.), w 2005 r. Stanisław Bednarek, w 2006 r. Eliza Waluś, w 2010 r. Janusz Lewoń, od 2011 r. języka polskiego uczy Agnieszka Wasilczuk oraz od 2018 r. Monika Lotosz i Jolanta Goździk. Obecność nauczycieli języka polskiego zapewnia profesjonalne nauczanie, pozwala odnowić związki z Ojczyzną, zaktywizować polonijną społeczność i pomaga realizować cele organizacji. Należy podkreślić, że nauczyciele ci nie ograniczali się do uczenia języka polskiego wyłącznie członków „Polonii”, ale także współpracowali z erywańskimi uniwersytetami. W tym sensie budowali mosty, próbowali zainteresować nauczanych polską historią i kulturą, ale także reprezentowali Polskę i Polaków, stanowiąc swoistą wizytówkę Polski³⁰.

W 2001 r. z inicjatywy „Polonii” w Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym im. W. J. Briusowa w Erywaniu wprowadzono lektorat języka polskiego jako drugiego języka obcego na kierunku Filologia Rosyjska i Obca w ramach Wydziału Języka Rosyjskiego, Języków Obcych i Komunikacji Międzynarodowej. Zajęcia te są obowiązkowe dla studentów od III do V roku, prowadzą je lektorzy z Polski³¹. 26 maja 2005 r. w obecności Ambasadora RP w Armenii Tomasza Knothe oraz Rektora Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego Surena Zoliana otwarto Gabinet Języka Polskiego im. Adama Mickiewicza. Gabinet wyposażono w sprzęt audiowizualny i podręczną bibliotekę. Realizacja idei gabinetu była możliwa dzięki staraniom i wsparciu „Polonii”, Ambasady RP w Armenii oraz władz uczelni³². W 2013 r. Gabinet Języka Polskiego został przekształcony w Centrum Języka i Kultury Polskiej. W 2002 r. lektorat języka polskiego wprowadzono do programu nauczania także na Wydziale Filologii Języka Rosyjskiego na Erywańskim Uniwersytecie Państwowym. Języka polskiego uczą się tam

³⁰ A. Hakopyan, *Polscy nauczyciele w życiu „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4, s. 14–15.

³¹ A. Kuźmińska, *Dziesięć lat...*, s. 7.

³² A. Majdzińska, *Otwarcie Gabinetu Języka Polskiego*, „Póki My Żyjemy” 2005, nr 2, s. 17–18.

studenci filologii rosyjskiej oraz translatoryki. 14 października 2008 r. w obecności Ambasadora RP w Armenii Tomasza Knothe oraz Rektora Erywańskiego Uniwersytetu Państwowego Arama Simonyana otwarto Gabinet Języka Polskiego im. Jana Kochanowskiego. Studenci obydwu erywańskich uniwersytetów, którzy uzyskali najlepsze wyniki w nauce, mają możliwość wyjazdu do Polski na letnie kursy języka polskiego.

„PÓKI MY ŻYJEMY”. KWARTALNIK ZWIĄZKU POLAKÓW W ARMENII „POLONIA”

Do nauki języka polskiego istotnie przyczynia się wydawane od 2003 r. czasopismo „Póki My Żyjemy”. Kwartalnik Związku Polaków w Armenii „Polonia”. Tytuł kwartalnika nawiązuje do słów z *Mazurka Dąbrowskiego*, będącego hymnem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej. „Te słowa mówią same za siebie, gdyż naród istnieje, póki żyje jego język, kultura, tradycje, historia, wiara, jego aspiracje i walka o zachowanie historycznej pamięci i dążenia w kierunku ciągłego rozwoju i dobrobytu, starań mających na celu zapewnienie sobie godnego miejsca we współczesnym świecie”³³. Kwartalnik stanowi organ prasowy Związku Polaków w Armenii „Polonia”. Celem kwartalnika od początku jego istnienia jest prezentowanie działalności „Polonii”, pomoc w nauczaniu języka polskiego, podtrzymywanie polskich tradycji i obyczajów oraz przyczynianie się do zacieśniania przyjaznych stosunków istniejących między Polakami i Ormianami. Kwartalnik ukazuje się dzięki finansowej pomocy Senatu RP, Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie” oraz Ministerstwa Kultury Republiki Armenii. Do 2022 r. ukazały się 74 numery.

Kwartalnik redagowany jest w trzech wersjach językowych: polskiej, ormiańskiej i rosyjskiej, w nakładzie 500 egzemplarzy. Należy dodać, że jest to jedyne pośród wszystkich pism polonijnych, które redagowane jest jednocześnie w trzech wersjach językowych. Dzięki temu krąg czytelników i sympatyków „Polonii” mógł się znacznie poszerzyć. Miało to również

³³ A. Kuźmińska, *Wiedza to siła*, „Póki My Żyjemy” 2013, nr 3–4, s. 4.

swój głębszy sens. Po pierwsze, członkowie „Polonii” w ponad 90% nie znali języka polskiego. Po drugie, z racji uwarunkowań historycznych w Armenii język rosyjski stał się drugim językiem powszechnie używanym. Przyjęta koncepcja umożliwiła więc nie tylko dotarcie każdego potencjalnego odbiorcy do treści zamieszczanych w kwartalniku, co oczywiście poszerzało krąg odbiorców i zwiększało zasięg jego oddziaływania, lecz także pozwoliła mieszkańcom Armenii zapoznać się z polską kulturą, historią, religią, tradycjami i obyczajami, co wpływa na kształtowanie pozytywnego wizerunku mniejszości polskiej w Armenii oraz Polski i Polaków. W końcu pozwoliła Polakom mieszkającym w Polsce poznać bliżej Polaków mieszkających poza Polską, a Polakom i Ormianom lepiej się poznać. Czasopismo dostarcza bowiem także informacji dotyczących narodu ormiańskiego, jego losów, kultury, tradycji i obyczajów. Kwartalnik odkrywa ormiańskiemu czytelnikowi Polskę, a polskiemu – Armenię. Słusznie zatem podkreśla się, że stał się swoistym „okienkiem” nie tylko dla tych, w których żyłach płynie polska krew, ale również dla tych, którzy interesują się historią, kulturą, tradycjami i dniem dzisiejszym obydwu narodów – polskiego i ormiańskiego, których losy wielokrotnie w ciągu długich wieków w dziwny sposób się splatały³⁴.

Kwartalnik pełni więc nie tylko rolę integracyjną, jednocząc ludzi polskiego pochodzenia, ale także edukacyjno-kulturową, przybliżając historię i geografii Polski, polskie tradycje i obyczaje, sylwetki i dokonania wybitnych Polaków, zawiera również przekłady poezji oraz prozy, wywiady z uznanymi i popularnymi postaciami kultury, słowem: wszystko, co pomaga poznać swoje korzenie. W kwartalniku publikuje się także informacje dotyczące bieżącej działalności „Polonii” oraz relacje i wrażenia tych, którzy mieli okazję wyjechać do Polski w ramach różnego rodzaju przedsięwzięć. Jego znaczenie z punktu widzenia utrwalania podmiotowości mniejszości polskiej w Armenii oraz jego wkład w promocję polskości są nie do przecenienia. Trafnie zauważono, że kwartalnik nie tylko odzwierciedla aktywność i działalność mniejszości polskiej w Armenii, ale również umacnia jej pracę mającą na celu tworzenie i utrzymywanie wielokulturowej atmosfery wzajemnego zrozumienia, szacunku, otwartości

³⁴ A. Hakopyan, *Pierwsza dziesiątka już za nami!*, „Póki My Żyjemy” 2013, nr 3–4, s. 8.

i tolerancji³⁵. W ten sposób przyczynia się do dialogu międzykulturowego, który umożliwia budowanie pokoju i motywuje do współpracy na rzecz dobra wspólnego.

Należy podkreślić, że kwartalnik jest redagowany i wydawany społecznie, wspólnymi siłami członków „Polonii” i nauczycieli języka polskiego, którzy pomagają redagować pod względem językowym teksty przedkładane do publikacji. Dzięki zaangażowaniu i nierzadko poświęceniu wielu osób kwartalnik odznacza się wysokim poziomem zamieszczanych w nim treści, bogatą szatą graficzną, różnorodnością poruszanych tematów.

Skład kolegium redakcyjnego na przestrzeni lat ulegał zmianie. Warto zatem wymienić tych, którzy przyczynili się do jego powstania i tworzenia kolejnych jego numerów. Redaktorem naczelnym kwartalnika od początku jego istnienia była Ałła Kuźmińska, w 2017 r. funkcję tę objęła Liana Harutyunyan, a w 2019 r. Agnieszka Wasilczuk. W skład kolegium redakcyjnego w różnych okresach wydawania kwartalnika wchodziłi: Anahit Hakopyan, Naira Machciany, Elina Wardanowa, Stanisław Suslin, Dominika Izdebska, Aleksandra Majdzińska, Stanisław Bednarek, Anna Mysik, Jadwiga Kozłowska, Eliza Waluś, Eliza Kurkcyan, Irina Krasnowa, Dorota Szmidtke, Agnieszka Wasilczuk, Sofia Czilingaryan, Eleonora Gukasyan, Irina Koncewicz, Ruben Iszkhanyan, Araksja Grigoryan. Opracowanie i druk kwartalnika od 2003 do 2015 r. zapewniała OOO „ORAKUŁ” (ul. Buznadi 1/3, 0010 Erywań), od 2016 do 2017 r. OOO „Vanessa” (ul. Frunze 13), od 2018 r. OOO „Szant Kompju” (ul. Adonca 13/7).

PODSUMOWANIE

Związek Polaków w Armenii „Polonia” umożliwił odrodzenie i pielęgnowanie polskości wśród Polaków i osób mających polskie pochodzenie zamieszkujących na terytorium Armenii. Stanowi doskonałą platformę spotkania i współpracy dla wszystkich zainteresowanych polsnością. Z jednej strony podkreśla odrębność polskiej mniejszości w Armenii, z drugiej – jest przykładem tego, że świadomość własnych korzeni pozwala na harmonij-

³⁵ A. Kuźmińska, *Wiedza to siła...*, nr 3–4, s. 4.

ne współlistnienie z innymi w nowej ojczyźnie, efektywną pracę na rzecz dobra wszystkich członków społeczeństwa, które tworzą, nadając mu swoisty koloryt. „Polonia” stanowi doskonały przykład tego, jak wielka jest potrzeba świadomości własnej tożsamości, oraz tego, że nawet w najtrudniejszych warunkach tę tożsamość można obronić i zachować.

LITERATURA

Informacja przekazana przez Ambasadę RP w Erywaniu z 20 lutego 2019 r., w posiadaniu autora.

Informacja przekazana przez Kancelarię Senatu RP z 1 marca 2019 r., w posiadaniu autora.

Informacja uzyskana od Pani Ekateriny Isahakyan w trakcie rozmowy w marcu 2019 r. w Erywaniu.

Bogucka K., *Głos spod Araratu*, „Póki My Żyjemy” 2003, nr 2.

Chodubski A., *Z dziejów kontaktów polsko-ormiańskich*, [w:] *Polacy w Armenii*, red. E. Walewander, Lublin 2000.

Hakopyan A., *Pierwsza dziesiątka już za nami!*, „Póki My Żyjemy” 2013, nr 3–4.

–, *Polonijny chór „Gwiazdeczka”*, „Póki My Żyjemy” 2006, nr 2.

–, *Polscy nauczyciele w życiu „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4.

Harutyunyan L., *Z życia „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2017, nr 3–4.

Hymn „Polonii” ormiańskiej, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4.

Kuźmińska A., *IV Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy*, „Póki My Żyjemy” 2012, nr 3.

–, *Dzień Niepodległości w „Polonii”*, „Póki My Żyjemy” 2004, nr 4.

–, *Dziesięć lat – to mało czy dużo?*, „Póki My Żyjemy” 2006, nr 2.

–, *Gdzie zgoda, tam zwycięstwo*, „Póki My Żyjemy” 2016, nr 3–4.

–, *Polska diaspora we współczesnej Armenii*, [w:] *Polacy w Armenii*, red. E. Walewander, Lublin 2000.

–, *Uczymy się przez całe życie...*, „Póki My Żyjemy” 2003, nr 2.

–, *Wiedza to siła*, „Póki My Żyjemy” 2013, nr 3–4.

Lis W., *The Polish minority in Armenia*, „Studia Polonijne” 2019, t. 40.

Majdzińska A., *Otwarcie Gabinetu Języka Polskiego*, „Póki My Żyjemy” 2005, nr 2.

Odeszła Ała Kuźmińska – Honorowa Prezes Związku Polaków w Armenii, http://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=18496%2F&fbclid=IwAR2ocvUbsODQcd_rKD-

mI7BTWT-3t8r9P06i_5c_12S7gOZAbPtMK38mKaKc (dostęp online: 1 marca 2022).

Polskie ślady 7: Związek Polaków w Armenii „Polonia”, <http://lehastan.am/?p=539>, opublikowano 9 grudnia 2014 r. (dostęp online: 26 lutego 2019).

Rozmowa z Kristiną Yeremyan, *Związek Polaków w Armenii*, „Póki My Żyjemy” 2016, nr 3–4.

Wasilczuk A., „Polonia” w *Giumri ma własną siedzibę*, „Póki My Żyjemy” 2017, nr 3–4.

Summary

THE POLISH MINORITY IN ARMENIA “POLONIA”

The text discusses the history of the Polish diaspora in Armenia, as well as the history of its establishment and the main areas of activity of the Polish Minority in Armenia “Polonia” [Związek Polaków w Armenii “Polonia”] (including, among others, the publication of the quarterly “While We Live” [“Póki My Żyjemy”]).

Keywords: Armenia, Polish diaspora, emigration, The Polish Minority in Armenia “Polonia”

Streszczenie

W tekście omówione zostały losy Polonii w Armenii, a także historia powstania i główne obszary aktywności Związku Polaków w Armenii „Polonia” (w tym m.in. wydawanie kwartalnika „Póki My Żyjemy”).

Słowa kluczowe: Armenia, Polonia, emigracja, Związek Polaków w Armenii „Polonia”